

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2223-9995.2024.26.8>

Стрельбіцька Л. Я.,

кандидат юридичних наук, доцент, адвокат

Національний університет «Острозька академія»

ГЕНЕЗА СТАТУСУ ЗАСУДЖЕНОГО ЧАСІВ АВСТРО-УГОРЩИНИ ТА УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Особливий інтерес викликає період перебування українських земель, зокрема Галичини, у складі Австрії – з 1772 р., а з 1867 р. – у складі Австро-Угорщини.

Кодифікація кримінально-процесуального права Австрії розпочалась у XVIII столітті, коли в 1768 р. в Австрії був затверджений Марією Терезією кримінальний кодекс (*Constitutio Criminalis Theresiana*), який отримав скорочену назву «Терезіана». Кодекс цей складався з двох частин, з яких перша стосувалася процесуального, друга – матеріального права. Система покарань була дуже жорстокою, процес мав інквізиційний характер із широким застосуванням тортур. Кодекс цей не діяв у Галичині з матеріального права, але був запроваджений там з 1774 р. в частині процесуального права [1, с. 70–71]. Головним законодавчим актом, що регулював кримінальний процес на території Галичини, був австрійський кримінально- процесуальний кодекс, прийнятий 23 травня 1873 року. Цей кодекс поширював чинність на всю територію імперії, у тому числі й на Галичину, що перебувала у складі Австрії.

Основним учасником в австрійському кримінальному процесі був підозрюваний, який фігурував на етапі проведення дізнання. Коли ж було ініційоване попереднє слідство, підозрюваний набував статусу обвинуваченого. Лише коли обвинувачений поставав перед судом, його називали оскарженим [2].

Про особу засудженого в законі йшлося у стадії виконання вироку суду з прив'язкою щодо особливостей відбування покарання засудженими, які були студентами, циганами, військовослужбовцями. У статті 23 можна знайти певні особливості, що стосуються засуджених-іноземців: «Про правосильно запавші вироки на російських підданих за злочини і провини, належать повідомити російські влади, в дипломатичній дорозі, при дорученю французького або німецького переводу запавшого вироку. Так само поставлено в договорі з Сербією про підданих сеї держави» [3, с. 195]

Стаття 26 цього кодексу зазначала: «Коли заряджено карне поступоване против скитаючихся циганів, належить зарядити, аби по закінченню карного поступованя, без огляду на его вислід, політична власть в хвили їх випущеня з в'язниці могла їх переняти для переведення дальшого поступованя (віддане до закладу примусової праці, видалене)» [3, ст. 26].

Як бачимо, питання ставлення до засуджених носило більш політичний характер, оскільки в Галичині судді були поляками і здебільшого вид і термін покарання для польських засуджених визначали найбільш гуманним. Але українським засудженим визначали міру покарання найбільш сувору. Покарання не ставило собі за мету виправлення злочинця, йшлося про його виключення з суспільства, для якого він був шкідливим або небезпечним. Особливості існували щодо виконання такого виду покарання, як смертна кара, яка за вироком суду мала бути виконана наступного ранку після ознайомлення засудженого з відмовою у помилуванні. Повідомити засудженому про виконання вироку мала комісія, що складалася з головуючого, двох свідків і прокурора, у такий день, який не був би передоднем неділі або свята, що відзначалося всіма чи лише засудженим у зв'язку з релігійною належністю. Суд гарантував засудженому священника для сповіді та відпущення гріхів, дозволялося також прощання із близькими родичами. Кримінально-процесуальний кодекс 1873 року встановлював виконання смертної кари через повішання. Але було визначено ряд злочинів, смертна кара щодо яких виконувалася через розстріл. Сама страта виконувалася на території в'язниці. На страті могли бути присутні, крім комісії, ще й захисник засудженого, лікар, священник, урядовці суду, прокуратури, поліції. Це все було визначено нормами кримінально-процесуального кодексу 1873 року. Отже, аналіз норм та інститутів австрійського кримінально-процесуального кодексу 1873 року дає право стверджувати, що вони були досить демократичними незважаючи на те, що австрійське кримінально- процесуальне законодавство, яке діяло на території Галичини, було застарілим і недосконалим та сприяло

утвердженню позицій Австрії та Австро-Угорщини у використанні й експлуатації західно-українських земель [4, с. 421].

У період 1917–1920 років функціонувало кілька форм української національної державності, а саме: Українська Народна Республіка (далі – УНР), держава гетьмана П. Скоропадського, Західно-Українська Народна Республіка (далі – ЗУНР). З приходом до влади Директорії держава знову отримала назву Українська Народна Республіка. Директорії прийшлося зіткнутися з проблемою колізій з попередніми й паралельними системами законодавства. Загалом же Директорія вибрала той самий шлях, що і гетьман Скоропадський – частково відмінюючи одні закони, відновлюючи дію інших залежно від їх політичних інтересів.

Судові і правоохоронні органи 1917–1918 років у своїй діяльності переважно керувалися кримінальним і кримінально-процесуальним кодексом Російської імперії із змінами, які внесені Тимчасовим урядом.

У зв'язку з відсутністю єдиного нормативного акта, який би регулював судочинство, у 1920 році було прийнято рішення про створення Кримінально-процесуального кодексу Української Народної Республіки. Його розробкою займалися українські юристи на підставі чинного тоді законодавства з урахуванням військової обстановки. Однак результати кодифікаційної комісії не були реалізовані, оскільки в листопаді 1920 року війська УНР покинули територію України, зайняту більшовиками.

Отже, нормативно-правові акти, що були прийняті Центральною Радою, урядом П. Скоропадського і Директорії, не діяли через зміну влади та складну політичну й військову ситуацію в Україні на той період часу [5].

Проте, незважаючи на дію Статуту кримінального судочинства на території УНР, було прийнято «Інструкцію військовому революційному суду» (1918 р.), перший нормативно-правовий акт з питань судочинства.

Варто згадати про наказ від 22 листопада 1918 року «Про створення військових польових судів» [6 с. 2], адже саме діяльність військово-польових судів стала якісним підґрунтям для розробки закону «Про надзвичайні військові суди», який був прийнятий 26 січня 1919 року. У цьому нормативно-правовому акті норми матеріального і процесуального права містились дещо хаотично. У статті 23 зазначалось, що вирок («присуд») оголошувався публічно і вважався остаточним, не міг бути оскаржений і виконувався негайно [7].

Статтею 24 цього закону регулювався порядок оскарження винесеного судом рішення: «Коли винимого засуджено на смерть, то він або його оборонець мають право звернутись на протязі шости годин після оголошення вироку до Верховної Влади, а в дієвій армії до Головного Отамана з проханням про помилування або полегшення кари. Коли засуджений заявить, що таке прохання подати хоче, то предсідатель доручає секретареві записати це прохання, якщо засуджений або його оборонець особисто написати прохання не має змоги або не вміє» [135]. Якщо прохання засудженого або його захисника про помилування чи полегшення покарання буде задоволено, то його негайно разом із справою надсилали до Головної військової судової управи, яка зі своїм висновком подає справу до Верховної Влади чи до Головного отамана. До вирішення цього питання виконання смертної кари відкладалось. Окрім цього, надзвичайному військовому судові надавалось право змінювати покарання у вигляді смертної кари на безстрокову чи строкову каторгу [7].

Список використаних джерел:

1. Кульчицький В. С. Апарат управління Галичиною у складі Австро-Угорщини / В. С. Кульчицький, І. Й. Бойко, О. І. Мікула, І. Ю. Настасяк. Львів : Тріада плюс, 2002. 88 с.
2. Худоба Н. Джерела, структура та основні положення Австрійського кримінально-процесуального кодексу 1873 р. URL: <http://radnuk.info/home/24322-1873- html>.
3. Стебельський П. Австрійський процес карний [Текст]: коментар. Львів, 1901. (Правнична бібліотека; Т. 1) Вип. 1. [Б.м.]; [б.в.], 1901. С. 195.
4. Худоба Н. В. Австрійський кримінально-процесуальний кодекс 1873 року та його застосування на території Галичини. *Форум права*. 2009. № 2. С. 417–422.
5. Песцов Р. Г. Історичний розвиток інституту заочного провадження у кримінальному процесі України. URL: http://www.vuzlib.com.ua/ articles/book/25551-Istorichnij_rozvitok_instit/1.html.
6. Про створення військових польових судів : наказ командира Осадного корпусу; за станом на 22 листопада 1918 р. / Директорія УНР: офіц. вид. *Вістник Української Народньої Республіки*. 1918. № 7. 8 с.
7. Закон про деякі зміни закону з дня 26-го січня 1919 року про Надзвичайні Військові Суди. URL: [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1920\(08\)04.zakon_sud.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1920(08)04.zakon_sud.php).

Стрельбіцька Л. Я.

Гене́за статусу засудженого часів Австро-Угорщини та Української Народної Республіки

Стаття присвячена аналізу еволюції статусу засудженого в різні історичні періоди, зокрема за часів Австро-Угорської імперії та Української Народної Республіки (УНР). У дослідженні розглядаються особливості кримінально-процесуального законодавства Австрії, його застосування на території Галичини, а також правовий статус засуджених у контексті соціально-політичних умов. Описано ключові етапи розвитку австрійського кримінального процесу, включно із запровадженням Кодексу 1873 року, який діяв і в Галичині. Автор акцентує увагу на специфіці виконання покарань, зокрема смертної кари, і дискримінаційних підходах до засуджених різного етнічного походження.

У період існування УНР також відзначається низка особливостей у правовому регулюванні статусу засуджених. Центральна Рада, уряд Скоропадського та Директорія приймали нормативно-правові акти, які переважно не діяли через часті зміни влади й військово-політичну нестабільність. Автор аналізує вплив тимчасових інструкцій, а саме «Інструкції військовому революційному суду» та закону «Про надзвичайні військові суди», на становище засуджених і особливості судового процесу.

Стаття показує, як статус засудженого формувалася під впливом правових, політичних та соціальних чинників у різні історичні епохи, демонструючи їх вплив на сучасне розуміння прав і обов'язків цієї категорії осіб.

Ключові слова: статус засудженого, Австро-Угорщина, Галичина, Українська Народна Республіка, кримінальний процес, судові органи, смертна кара, військові суди, дискримінація, історія права.

Sterlbitska L. Ya.

Genesis of the status of a convict in the times of the Austro-Hungarian Empire and the Ukrainian People's Republic

The article examines the evolution of the status of convicts during different historical periods, particularly under the Austro-Hungarian Empire and the Ukrainian People's Republic (UPR). The study explores the specifics of Austria's criminal procedure legislation, its application in Galicia, and the legal status of convicts within the socio-political context. Key stages of the Austrian criminal process are described, including the implementation of the 1873 Code, which was enforced in Galicia. The author emphasizes peculiarities of punishment execution, such as capital punishment, and discriminatory approaches toward convicts of various ethnic backgrounds.

The period of the UPR also features notable peculiarities in the legal regulation of convicts' status. Legislative acts issued by the Central Council, the government of Hetman Skoropadskyi, and the Directorate were often rendered ineffective due to frequent power changes and military-political instability. The author analyzes the impact of temporary directives, such as the "Instruction for the Military Revolutionary Court" and the "Law on Extraordinary Military Courts," on the position of convicts and the specifics of the judicial process.

The article illustrates how the status of convicts was shaped by legal, political, and social factors in different historical epochs, highlighting their influence on modern interpretations of the rights and obligations of this category of persons.

Key words: convict status, Austro-Hungarian Empire, Galicia, Ukrainian People's Republic, criminal process, judicial bodies, capital punishment, military courts, discrimination, legal history.